

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Dziergawka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Małgorzata Bednarek

SSN Ryszard Witkowski

w sprawie M. S. -Ś.

oskarżonej z art. 286 § 1 k.k.

po rozpoznaniu w Izbie Karnej, na posiedzeniu w dniu 4 lipca 2024 r.,

skargi pełnomocnika oskarżycielki posiłkowej I. M.

na wyrok sądu odwoławczego - Sądu Okręgowego w Lublinie

z dnia 23 listopada 2023 r., sygn. akt XI Ka 1018/23

uchylający wyrok Sądu Rejonowego w Opolu Lubelskim

z dnia 31 maja 2023 r., w sprawie o sygn. akt II K 131/17,

na podstawie art. 539e § 2 k.p.k.

1. uchyla wyrok w zaskarżonej części i przekazuje sprawę M. S. -Ś. Sądowi Okręgowemu w Lublinie do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym;

2. zarządza zwrot oskarżycielce posiłkowej I. M. uiszczonej opłaty od skargi w kwocie 450 złotych.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w Opolu Lubelskim wyrokiem z dnia 31 maja 2023 r., w sprawie o sygn. akt II K 131/17, uznał M. S. – Ś. i K. M. Ś. za winnych tego, że w dniu 11 kwietnia 2016r w O. woj. [...]. działając wspólnie i w porozumieniu, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej doprowadzili do niekorzystnego rozporządzenia mieniem I. M. prowadzącą biuro podróży [...] z siedzibą w P. L. w postaci pieniędzy w kwocie 75.387 złotych poprzez wprowadzenie w błąd wyżej wymienionej co do zamiaru wywiązania się z zawartej w dniu 11 kwietnia 2016 r. umowy pośrednictwa i realizacji zamówionej usługi turystycznej, tj. czynu z art. 286 § 1 k.k. i za to, na podstawie art. 286 § 1 k.k., wymierzył im kary po 8 (osiem) miesięcy pozbawienia wolności; na zasadzie art. 63 § 1 i § 2 k.k. i art. 70 § 1 k.k. wykonanie orzeczonych kar pozbawienia wolności warunkowo zawieszając na okres próby 3 (trzech) lat. Na podstawie art. 33 § 2 k.k. sąd wymierzył obojgu oskarżonym karę 100 (stu) stawek dziennych grzywny, ustalając wysokość jednej stawki dziennej na kwotę 20 (dwudziestu) złotych. Na podstawie art. 72 § 1 k.k. sąd zobowiązał oskarżonych do informowania kuratora o przebiegu próby raz na trzy miesiące, zaś na mocy art. 41 § 2 k.k. orzekł wobec oskarżonej M. S. – Ś. zakaz prowadzenia działalności gospodarczej związanej z pośrednictwem turystycznym i organizowaniem turystyki na okres 3 (trzech) lat. Sąd orzekł także w przedmiocie kosztów postępowania.

Sąd Okręgowy w Lublinie, po rozpoznaniu apelacji pełnomocnika oskarżycielki posiłkowej i obrońcy oskarżonej M. S.– Ś., wyrokiem z dnia 23 listopada 2023 r., w sprawie o sygn. akt XI Ka 1018/23, na podstawie art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. uchylił zaskarżony wyrok co do M. S. -Ś. i sprawę tej oskarżonej przekazał Sądowi Rejonowemu w Opolu Lubelskim do ponownego rozpoznania. Jednocześnie utrzymał w mocy zaskarżony wyrok co do K. Ś.

Skargę od tego wyroku, w części co do pkt I uchylającego wyrok Sądu Rejonowego w Opolu Lubelskim, na niekorzyść oskarżonej M. S. – Ś., wywiódł pełnomocnik oskarżycielki posiłkowej I. M., zarzucając rażące naruszenie przepisów postępowania: art. 437 k.p.k. w zw. z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., które miało istotny wpływ na treść rozstrzygnięcia, poprzez niesłuszne uchylenie zaskarżonego wyroku co do M. S. -Ś.:

1) wyłącznie z powodu błędnej - zdaniem Sądu Okręgowego - formy orzeczenia o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu (zarządzenie), co jest przesłanką nieznaną ustawie,

2) na skutek błędnego uznania, iż Sąd Rejonowy powinien wydać postanowienie o cofnięciu wyznaczenia obrońcy, czego nie wymaga ustawodawca; przepis 79 § 4 k.p.k. nie zawiera regulacji jak w art. 78 § 2 k.p.k. w której mowa jest o postanowieniu; zgodnie z art. 93 § 2 k.p.k. w kwestiach niewymagających postanowienia prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego albo upoważniony sędzia wydaje zarządzenia,

3) w sytuacji, gdy nie została spełniona dyspozycja art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. bowiem nie doszło do sytuacji, w której „oskarżony w postępowaniu sądowym nie miał obrońcy w wypadkach określonych w art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 lub obrońca nie brał udziału w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy” - lecz zaszła dyspozycja z art. 79 § 4 k.p.k. tj. opinia biegłych lekarzy psychiatrów wskazywała, że czyn oskarżonej nie został popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem i że stan zdrowia psychicznego oskarżonej pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, zaś Przewodniczący wydał orzeczenie (zarządzenie) rozstrzygające o cofnięciu wyznaczenia obrońcy (zarządzenie z 25.04.2017, k. 305),

4) przy pominięciu tego, że nawet przyjmując, iż forma orzeczenia (zarządzenie) była nieprawidłowa i Sąd winien orzec postanowieniem, to Sąd zachował w pełni prawo oskarżonej do obrony - informując ją o treści zarządzenia,

5) przy pominięciu okoliczności, że przed pierwszą rozprawą, wyznaczoną na 1 czerwca 2017 r., oskarżona (świadoma cofnięcia wyznaczenia obrońcy z urzędu), ustanowiła obrońcę z wyboru (adwokata W. P.), który wniósł o odroczenie rozprawy, który to wniosek Sąd Rejonowy uwzględnił, a następnie oskarżona korzystała z jego pomocy w toku dalszego postępowania,

6) przy pominięciu okoliczności, iż oskarżona w piśmie z 23.04.2018 r. (k. 560) wniosła o odroczenie rozprawy z uwagi na ustanowienie nowego obrońcy (adw. A.J.), zaś Sąd Rejonowy zarządzeniem z 24.04.2018 r. (k. 565) uwzględnił wniosek oskarżonej,

7) przy pominięciu okoliczności, iż dnia 06.09.2018 r. oskarżona stawiała się na rozprawie i oświadczyła, że wypowiedziała upoważnienie do obrony i będzie w sprawie występowała sama (k. 572), zaś Sąd Rejonowy poinformował oskarżoną, że w opinii psychiatrycznej biegli stwierdzili, że stan psychiczny oskarżonej pozwala na udział w postępowaniu w sposób samodzielny i rozsądny (k. 572v)

co powoduje - nawet jeśli przyjąć, że Sąd Rejonowy zastosował niewłaściwą formę orzeczenia (zarządzenie zamiast postanowienia) - że chwilą ustanowienia przed pierwszą rozprawą obrońcy z wyboru - nie można uznać, iż doszło do naruszenia art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. na rozprawie dnia 06.09.2018 r., ponieważ w tej dacie:

- od roku nie istniały przesłanki obrony obligatoryjnej,
- oskarżona przed tą datą korzystała przez okres przeszło 1 roku z pomocy obrońcy z wyboru,
- oskarżona po raz drugi została poinformowana o tym, że nie zachodzą przesłanki do uznania obecności obrońcy za obowiązkową.

W konkluzji skarżący wniósł o uchylenie wyroku Sądu Okręgowego w Lublinie w części - co do pkt I i przekazanie Sądowi Okręgowemu sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym.

Odpowiedzi na skargę wnieśli zarówno prokurator, jak i obrońca, zgodnie wnosząc o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga zasługuje na uwzględnienie.

Na wstępie należy przypomnieć, że stosownie do treści art. 539a § 3 k.p.k., podstawą skargi na wyrok sądu odwoławczego może być naruszenie art. 437 k.p.k. lub uchybienie określone w art. 439 § 1 k.p.k.

Sąd Najwyższy rozpoznając skargę na wyrok sądu odwoławczego winien zatem ograniczyć się do zbadania, czy w sprawie wystąpiły tzw. bezwzględne przyczyny odwoławcze, albo doszło do uchylenia wyroku mimo braku formalnych przeszkód określonych w art. 454 k.p.k. do wydania wyroku zmieniającego lub też konieczne jest przeprowadzenie w całości przewodu sądowego (zob. postanowienie

SN z dnia 10 lutego 2017 r., IV KS 6/16; uchwała SN z dnia 25 stycznia 2018 r., I KZP 13/17). Pisemne motywy wyroku sądu odwoławczego powinny przy tym nie tylko wyraźnie określać, która z przesłanek wymienionych w art. 437 § 2 zdanie 2 k.p.k. zadecydowała o uchyleniu wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy temu sądowi do ponownego rozpoznania, lecz również zawierać argumentację wskazującą na zasadność takiego wniosku, a tym samym konieczność wydania orzeczenia o charakterze kasatoryjnym.

Z lakonicznego w swej treści uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego wynika, iż zaskarżony wyrok sądu *meriti* zapadł z rażącym naruszeniem art. 437 k.p.k. w zw. z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., które miało istotny wpływ na treść rozstrzygnięcia, bowiem co do oskarżonej M. S. -Ś. zaistniała bezwzględna przyczyna odwoławcza z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. Istnienie tej przesłanki sąd uzasadnił tym, iż po wydaniu opinii biegłych lekarzy psychiatrów, w której wskazano, że czyn oskarżonej nie został popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem i że stan zdrowia psychicznego oskarżonej pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, przewodniczący w dniu 25 kwietnia 2017 r. cofnął zarządzeniem, zamiast wymaganym prawem postanowieniem, wyznaczonego na podstawie art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k. obrońcę z urzędu, z uwagi na zaistnienie przesłanek z art. 79 § 4 k.p.k. (k. 305 akt).

Jak wskazał sąd odwoławczy w treści uzasadnienia: *W przedmiotowej sprawie zarządzeniem z dnia 12.01.2017 r. w sprawie II Kp 1/17 został wyznaczony obrońca z urzędu na podstawie art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k. (k. 211). W takiej sytuacji § 3 tego artykułu stanowi, że udział obrońcy jest obowiązkowy w rozprawie i określonych posiedzeniach. Z kolei § 4 pozwala prezesowi sądu lub sądowi na zwolnienie obrońcy z jego obowiązków, kiedy z opinii psychiatrów wynika poczytalność oskarżonego i zdolność do udziału w postępowaniu i prowadzenia własnej obrony. Warunkiem jednakże koniecznym jest poprzedzenie takiego zwolnienia orzeczeniem sądu o nieobowiązkowym udziale obrońcy. Musi zatem zapaść stosowne postanowienie organu procesowego, aby zwolnienie było prawnie skuteczne. W przedmiotowej sprawie, po uzyskanej opinii psychiatrów (k. 229-235), sędzia Sądu Rejonowego w Opolu Lubelskim wydała zarządzenie o cofnięciu obrońcy z urzędu (k. 305). Decyzja*

w takiej formie oznacza, że w obrocie prawnym nie zaistniało niezbędne postanowienie sądu, a więc zarządzenie nie mogło wywołać skutku w postaci ustania obrony obligatoryjnej. Sąd Okręgowy podziela w całości zapatrywanie Sądu Najwyższego wyrażone w sprawie V KK 450/17 (OSNKW 2018/4/33), że „W stanie prawnym obowiązującym do dnia 30 czerwca 2015 r. sama treść opinii biegłych lekarzy psychiatrów o braku okoliczności wymienionych w art. 31 § 1 i 2 k.k. decydowała o ustaniu obrony obligatoryjnej, a tylko decyzja sądu mogła ten stan obligatoryjnej obrony przywrócić. Od dnia 1 lipca 2015 r. obrona obligatoryjna w wypadkach wskazanych w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. ustaje dopiero z chwilą wydania przez sąd postanowienia, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy (art. 79 § 4 k.p.k.)”

W związku z powyższym, zdaniem Sądu Okręgowego w Lublinie, prowadzenie rozprawy w dniu 6 września 2018 r. bez udziału obrońcy i odebranie wówczas od oskarżonej obszernych wyjaśnień, ujawnienie zeznań pokrzywdzonej I. M. (protokół k. 572-575), stanowiło w postępowaniu odwoławczym podstawę do uwzględnienia z urzędu i poza granicami środków odwoławczych bezwzględnej przyczyny odwoławczej wymienionej w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. i uchylenia wyroku z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania.

Zatem to jedynie forma wydanej decyzji procesowej, a w żadnym wypadku nie jej treść merytoryczna, przesądziła o wydaniu wyroku kasatoryjnego.

Słusznie sąd odwoławczy wskazał, że zgodnie z treścią art. 79 § 4 k.p.k. warunkiem koniecznym skutecznego zwolnienia obrońcy z urzędu z jego obowiązku (w razie zaistnienia przesłanek, o których mowa w tym przepisie) jest poprzedzenie takiego zwolnienia orzeczeniem sądu, wydanym po przeprowadzeniu przez sąd merytorycznej oceny materiału dowodowego w postaci opinii biegłych lekarzy psychiatrów. Przesądza o tym użyte w przepisie sformułowanie „sąd orzeka”, co wprost wskazuje na formę decyzji procesowej w postaci orzeczenia. Nie ulega także wątpliwości, że orzeczeniami są jedynie wyroki i postanowienia, natomiast takiego przymiotu nie mają zarządzenia, które są decyzjami procesowymi wydawanymi w kwestiach niewymagających postanowienia (zob. art. 100 § 1 k.p.k. i art. 93 § 2 k.p.k.). Zatem formę decyzji procesowej w przedmiotowej sprawie w postaci wydanego zarządzenia należy ocenić w kategorii uchybienia procesowego. Trzeba jednocześnie podkreślić, że z uzasadnienia podjętej w omawianym zarządzeniu

decyzji procesowej wynika, iż została ona poprzedzona przeprowadzeniem przez przewodniczącego, który orzekał w rozpatrywanej sprawie w składzie jednoosobowym, merytorycznej oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów, zresztą jednoznacznej w swej treści.

W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku nie zakwestionowano poprawności dokonanej przez sędziego przewodniczącego oceny stanu faktycznego w zakresie braku konieczności obrony obligatoryjnej w omawianym czasie, a jedynie formę jej wydania. Nie sposób zatem uznać, że zaistniałe na gruncie przedmiotowej sprawy uchybienie miało na tyle istotny wpływ na dalsze procedowanie, aby przypisać mu rangę bezwzględnej przyczyny odwoławczej, jak to uczynił sąd *ad quem*. Wszakże katalog bezwzględnych przyczyn odwoławczych ma charakter zamknięty i nie może podlegać wykładni rozszerzającej (zob. J. Izydorczyk, Granice orzekania sądu odwoławczego w polskiej procedurze karnej, Łódź 2010, s. 216; postanowienie SN z dnia 7 lipca 2010 r., II KK 95/10). Uchybienia te mają tak poważny charakter, że zawsze skutkują uchyleniem orzeczenia, muszą być brane pod uwagę z urzędu, niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów, bez względu na to, czy uchybienie mogło mieć wpływ na treść orzeczenia (zob. P. Hofmański, S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2018, s. 551–556; D. Świecki, Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2006, s. 30–31; D. Świecki, Apelacja w postępowaniu karnym, Warszawa 2012, s. 235). Dlatego też bezwzględne przyczyny odwoławcze nie mogą być ocenne, muszą charakteryzować się pewnością ich zaistnienia, winny mieć charakter niemal automatyczny, ograniczający się do stwierdzenia zaistnienia lub nie, określonego w tym przepisie stanu rzeczy, albowiem wyznaczają one minimalne standardy procedury karnej demokratycznego państwa prawnego, których naruszenie powoduje uchybienie podstawowym regułom procesu karnego (zob. A. Dziergawka, Uzasadniona wątpliwość co do stanu poczytalności oskarżonego jako bezwzględna przyczyna odwoławcza. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 28.01.2020 r., II KK 22/191, Przegląd Sądowy 2022, Nr 5, s. 126; postanowienie SN z dnia 16 stycznia 2024 r., IV KK 341/23). W przedmiotowej sprawie powyższe wymogi nie zostały spełnione.

Sąd Najwyższy w pełni podziela przywołane wyżej zapatrywanie prawne, że od dnia 1 lipca 2015 r. obrona obligatoryjna w wypadkach wskazanych w art. 79 § 1

pkt 3 i 4 k.p.k. ustaje dopiero z chwilą wydania przez sąd postanowienia, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy. Jednak w ocenie Sądu Najwyższego decydujące dla prawidłowości dalszego procedowania w rozpatrywanej sprawie jest podjęcie merytorycznej decyzji procesowej, w oparciu o właściwą ocenę materiału dowodowego w postaci opinii biegłych psychiatrów, a nie jej forma. Nie bez znaczenia pozostaje okoliczność, że przedmiotowa sprawa jest rozpatrywana w składzie jednoosobowym, i to w takim składzie wydano zarządzenie o cofnięciu obrońcy z urzędu (zob. wyrok SN z dnia 28 listopada 2018 r., sygn. akt V KS 23/18).

Niedopuszczalny prawnie jest formalizm, który polega na nadmiernym przywiązywaniu wagi do przepisów i zewnętrznych form działania kosztem ich treści. Granica pomiędzy stosowaniem prawa a formalizmem prawnym przebiega tam, gdzie treść czynności przestaje mieć znaczenie, bo liczy się tylko postępowanie formułkowe. Jak słusznie zauważono w doktrynie: „tym, co ma kluczowe znaczenie w myśleniu prawnika jest treść, a nie forma” (zob. B. Brożek, *Umysł prawniczy*, Kraków 2018, s. 201).

Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że orzeczenie sądu należy oceniać przez pryzmat treści decyzji procesowej, a nie z punktu widzenia prawidłowej formy (formalizmu prawnego). Nawet jeśli decyzja o cofnięciu obrońcy z urzędu powinna zapaść w formie postanowienia sądu, to błędne określenie jej jako zarządzenie, nie zmienia skuteczności orzeczenia sądu i nie stanowi bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Katowicach, wskazując, że „skoro zatem ze względu na przedmiot decyzji powinna ona być zapaść w formie postanowienia sądu, to błędne określenie jej jako zarządzenia prezesa niczego nie zmienia” (zob. postanowienie SA z Katowicach z dnia 4 sierpnia 2020 r., II AKz 508/10). Jak wskazuje łacińska maksyma: *„Falsa demonstratio non nocet”*, co oznacza, że „fałszywe oznaczenie nie szkodzi”. Chodzi bowiem o prawidłowość i zrozumienie podjętej decyzji w zakresie jej treści, a nie formy, która nie ma znaczenia w przedmiotowej sprawie dla skuteczności cofnięcia obrońcy z urzędu.

Dodatkowo podkreślić trzeba, że w postępowaniu przed sądem I instancji na żadnym etapie nie doszło do sytuacji, w której oskarżona nie miałaby obrońcy w wypadkach określonych w art. 79 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 k.p.k. lub obrońca nie brał

udziału w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy. Na rozprawie w dniu 6 września 2018 r. oskarżona oświadczyła, że wypowiedziała upoważnienie do obrony i będzie w sprawie występowała sama (k. 572), zaś Sąd Rejonowy poinformował oskarżoną, że w opinii psychiatrycznej biegli stwierdzili, że stan psychiczny oskarżonej pozwala na udział w postępowaniu w sposób samodzielny i rozsądny (k. 572v). Co istotne, wskazana rozprawa odbyła się już po wydaniu zarządzenia o cofnięciu obrońcy z urzędu z uwagi na treść opinii, a zatem udział obrońcy nie był już obligatoryjny.

Akceptując zatem argumentację przedstawioną w skardze pełnomocnika oskarżycielki posiłkowej, uznać należało, iż orzeczenie o uchyleniu wyroku Sądu Rejonowego w Opolu Lubelskim i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania temu sądowi, objęte niniejszą skargą, zapadło z rażącą obrazą art. 437 k.p.k. w zw. z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., które miało istotny wpływ na treść rozstrzygnięcia, poprzez niesłuszne uchylenie zaskarżonego wyroku co do oskarżonej M. S. -Ś.

Podsumowując, w realiach niniejszej sprawy nie wykazano istnienia bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., wobec czego uchylenie zaskarżonego apelacją wyroku i przekazanie przez sąd odwoławczy sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji stanowiło rażące naruszenie przepisu art. 437 § 2 zdanie 2 k.p.k. Z tych przyczyn zaskarżony wyrok podlegał uchyleniu, a sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym, w toku którego winny zostać uwzględnione wyrażone powyżej zapatrywania prawne (art. 442 § 3 k.p.k. w zw. z art. 539f k.p.k.).

Z uwagi na treść art. 527 § 4 k.p.k. w zw. z art. 539f k.p.k. zarządzono zwrot uiszczonej opłaty od skargi.

Małgorzata Bednarek Anna Dziergawka Ryszard Witkowski

[PGW]

[ał]